

Аналіз існуючих моделей навчання письмового перекладу

Щоб зрозуміти особливості навчання письмового перекладу у мовних внз, ми звернулись до знань, що стосуються існуючих моделей перекладу, сконцентрувавши увагу на найбільш значущих з них.

О.Д. Швейцер [3: 27] відзначає, що в процесі перекладацької діяльності перекладач осмислює перекладний текст і на основі оригіналу створює новий текст.

Розглядаючи процес перекладу або переклад у вузькому змісті цього терміна, як дії перекладача по створенню тексту перекладу, В.Н. Комісаров [2: 109] підкреслює, що процес перекладу включає, щонайменше, два етапи: з'ясування перекладачем змісту оригіналу й вибір варіанта перекладу. У результаті цих двох етапів здійснюється перехід від тексту оригіналу до тексту перекладу. При цьому дії перекладача часто інтуїтивні й перекладач часом не усвідомлює, чим він керувався при виборі того або іншого варіанту. Це, однак, не означає, що такий вибір повністю випадковий або довільний. Він багато в чому визначається співвідношенням способів побудови повідомлень в мові джерела й мові перекладу.

Реальний процес перекладу, здійснюваний перекладачем, недоступний для безпосереднього спостереження та дослідження. Тому вивчення процесу перекладу проводиться непрямим шляхом за допомогою розробки різних теоретичних моделей, з більшою або меншою наближеністю, що описують процес перекладу в цілому, або будь-яку його сторону. Моделлю перекладу називається умовний опис ряду розумових операцій, виконуючи які, перекладач може здійснити переклад усього оригіналу або деякої його частини. На сьогоднішній день найпоширенішими гіпотетичними моделями процесу перекладу є ситуативна (денотативна), семантична, трансформаційна, семантико-семіотична, лінгвістична, комунікативно-функціональна, інформативна, теорія рівнів еквівалентності й інші [2: 158-162].

Коротко розглянемо найпоширеніші з них.

Ситуативна (денотативна) модель будується на визнанні того факту, що незмінною (інваріантною) основою мовних одиниць оригіналу й перекладу є співвіднесеність цих одиниць із предметами, явищами й даностями самої дійсності з тим, що в лінгвістиці називають денотатами або референтами. Виходячи з цього, переклад розуміється як процес заміни матеріальних знаків денотатів, тобто слів, однієї мови знаками іншої мови, що співвідносяться з тими ж денотатами. Слід зауважити, що денотативна інтерпретація процесу перекладу досить поширена, хоча в неї є чимало супротивників, і її пояснювальні можливості обмежені.

Семантична модель процесу перекладу будується з урахуванням компонентного аналізу змістовних одиниць мови й наявності регулярних міжмовних відповідностей. Передбачається, що в процесі перекладу в оригінальному тексті виокремлюються всі елементарні змістовні одиниці і їх компоненти, і їм підбираються в мові перекладу рівнозначні або подібні по змісту одиниці. Семантична модель пов'язана з постулатом про наявність у мовах глибинних змістовних категорій і структур, загальних для всіх мов. Звичайно, і в цієї моделі є чимало критиків.

Трансформаційна модель виникла під впливом ідеї трансформаційної граматики. При побудові цієї моделі переклад трактується як перетворення тексту вихідної мови в текст мовою перекладу. Текст оригіналу розуміється як сукупність вихідних структур, яким повинні бути відповідності в мові перекладу або ці відповідності повинні «виводитися» згідно із правилами трансформації. У свідомості перекладача оригінальний текст на фазі аналізу мінімізується в набір ядерних структур, потім на наступній фазі набір цей заміщується еквівалентними структурами мови перекладу, які потім перетворюються в реальний текст перекладу, відповідний до оригіналу. Трансформаційна модель процесу перекладу також зазнавала критики.

Ситуативна, трансформаційна й семантична моделі перекладу дають умовне зображення перекладу, не претендуючи на повну відповідність реальним діям перекладача.

Щоб більш повно відбивати діяльність самого перекладача, модель повинна включати опис психічних процесів, що забезпечують таку діяльність. З цією метою розробляється психолінгвістична модель перекладу, що використовує положення теорії мовної діяльності.

Виходячи з цього, психолінгвістична модель перекладу постулює, що здійснюючи процес перекладу, перекладач спочатку перетворить своє розуміння змісту оригіналу у свою внутрішню програму, а потім розгортає цю програму в текст перекладу. Оскільки внутрішня програма існує у формі суб'єктивного коду мовця, таке уявлення процесу перекладу включає два етапи — «переклад» з вихідної мови на внутрішній код і «переклад» із внутрішнього коду мовою перекладу.

Слід зазначити, що в перекладознавстві неодноразово вказувалося на плідність цього підходу до дослідження перекладу як особливого спеціального виду мовленнєвої діяльності, оскільки завдання психолінгвістики й теорії перекладу багато в чому перетинаються: об'єктом вивчення першої є мовленнєва діяльність, а об'єктом другої — особливий вид мовленнєвої діяльності — переклад. [3: 21]. «Переклад — це складний, специфічний, вторинний вид мовленнєвої діяльності, що представляє собою безперервний процес осмислення (формування й формулювання) сприйнятої думки — розуміння змісту повідомлення однією мовою й «перетворення» цього змісту в задум — і формування й формулювання висловлення іншою мовою». [1: 99] Предметом перекладу також є думка як спосіб установаження значеннєвих зв'язків/відносин, в мовній

формі залежно від комунікативних намірів автора вихідного тексту й прагматичної (і комунікативної) установки реципієнта тексту перекладу. Але, якщо у всіх видах мовленнєвої діяльності здійснюється формування й формулювання думки (власної й чужої), то в перекладі здійснюється й переформулювання думки з різним ступенем усвідомленості, таким чином, предмет діяльності перекладу – це думка, що сприймається, і думка, що відтворюється. Відомо, що повний збіг інформації, що виражається джерелом із тією, що сприймається реципієнтом, має місце дуже рідко. Проте, в ідеальному випадку перекладач повинен зрозуміти й передати те, що він одержить перекладений текст, що містить саме ту інформацію, яку прагне передати джерело.

Складність перекладу як виду мовленнєвої діяльності полягає в тому, що продукт рецептивної частини мовленнєвої діяльності – умовивід – є предметом продуктивної частини, при цьому швидкість і правильність здійснення перекладу є показником вироблення мовленнєвих навичок.

У комунікативній моделі, яка має деякі різновиди, процес перекладу розглядається як акт двомовної комунікації. У ньому є повідомлення, його відправник і одержувач, код (мова) і канал зв'язку (письмове й усне мовлення з урахуванням жанру цього мовлення). У спрощеному виді схема така: відправник кодує повідомлення й передає його по відповідному каналу, одержувач декодує його (тобто осмислює) і потім перекодує сприйняту інформацію за допомогою нового коду й передає її для одержувача по тому ж або іншому каналу зі збереженням жанрових особливостей вихідного повідомлення. Схема ця ґрунтується на положеннях теорії зв'язку, а мова людини розглядається як своєрідний код. Важливо й те, що перекладач вважається учасником процесу комунікації, який виконує подвійну функцію, одержувача й відправника інформації. У комунікативній моделі враховуються відносини, які в семіотичі визначаються як синтаксичні, семантичні й прагматичні. Семантика, ситуація й функція становлять інваріантну основу висловлювання мовами оригіналу й перекладу. Комунікативний підхід до перекладу – провідний принцип сучасної теорії перекладу.

Інформативна модель заснована на постулаті, який стверджує, що будь-який усний або письмовий текст і його основна одиниця – слово є носіями найрізноманітнішої інформації, яка у свідомості рецептора (перекладача) повинна бути сприйнята й зрозуміла, осмислена в ідеалі в повному обсязі, з усіма її значеннєвими, стилістичними, стильовими, функціональними, ситуативними особливостями. Це процес сприйняття, розуміння тексту, що відбувається одночасно із процесом відтворення, перекладу тексту на основі наявних інформаційних еквівалентів у мові перекладу. Чим вище рівень підготовленості перекладача, тем швидше й успішніше здійснюється цей єдиний процес перекладацької діяльності. Інформативна модель враховує інтелектуальні характеристики відправника (автора) і одержувача (перекладача) тексту, своєрідність культур і бачення світу, властиві, що зіставляються мовними спільнотами, а так само ситуативні й комунікативні умови породження тексту.

Таким чином, виділивши із запропонованого ряду основні моделі перекладу, ми визнаємо значущість загально визнаної психолінгвістичної моделі перекладу, що визнає письмовий переклад спеціальним видом мовленнєвої діяльності. Однак, слід зазначити, що комунікативна й інформативна моделі перекладу є не менш важливими для створення як системи вправ, так і методики навчання письмового перекладу науково-технічної літератури в мовних вчз. Це пояснюється тим, що, по-перше, виконання письмового перекладу наукових і технічних текстів студентами безпосередньо пов'язане з веденням інформаційно-аналітичної діяльності (основа інформаційної моделі перекладу). По-друге, здійснення письмового перекладу зазначених текстів є засобом комунікації (основа комунікативної моделі перекладу).

Література

1. Зимняя И.А. Ермолович В.И. Психология перевода. Учеб. пособие для высших курсов переводчиков. – М.: МГПИИЯ 1981. – 99 с.
2. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
3. Швейцер А.Д. Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты – М.: Наука, 1988. – 215 с.